

הקדמה: על גדרות ופרצות במ, ועל אמונה גדולה ובלתי נגמרת

כל בוקר פורם גדרות / שנמתחו סביבי בלילה הקודם / מחפש אחר פרצה / שתמיד נסגרת בפני / רגע לפני שאני יוצא.

פעם חשבתי לעוף / אך זה עבר לי / כובל את עצמי בשלשלאות / פעם חשבתי לעוף / אך זה עבר לי / נגרר עם משקולות / האופק נצמד לפני.

יוני יעיש וחילי טרופר

אלפי בני נוער בישראל מוצאים את עצמם מחוץ לדרך המרכזית, הסלולה, שבה מתהלכים כמעט מבלי משים רוב בני הנוער בישראל. אלפי בני נוער מוצאים עצמם מביטים בכמיהה, מנסים להגיע לאותה דרך שפעמים רבות אינה מושגת עבורם. חלקם מצליחים לעשות זאת, לייצר את המעבר המורכב כל-כך ולהמשיך משם הלאה, לחיים שאנו מכנים "נורמטיביים". הרבה פעמים קורה הדבר הזה, הקסם הזה שכמעט ואינו נתפס בזכות מורה או מורים שהאמינו בהם למרות ההתנהגות הבעייתית, למרות חוסר האמון שלהם בעולם המבוגרים והדחיה שלהם אותו, למרות התנהגויות המביאות לרישום פלילי או הפיכת הכיתה לזירה בה יוכלו למרוד כנגד כל מי שהם תופסים כניצב מולם. רבים מהם אינם מצליחים לעשות את המעבר הזה ונשארים בשוליים, מחוסרי כוחות, ידע ורצון להשתלב בצבא, בעולם העבודה שקריירה בצדו, ואפילו בהקמת המשפחה שלא תביא את ילדיהם לאותו מצב שוליים שהם חוו בנעורם. בתחילת הכתוב, הבאתי את שירם של יוני יעיש וחילי טרופר. שניהם מכירים מקרוב, בעבודתם לאורך שנים ארוכות, בני נוער אלו שעם חלקם הצליחו ועם חלקם לא. הם מביאים את קולם של הילדים שנחקקים לשוליים, שרוצים לעוף אבל פעמים רבות מדי מוותרים על הניסיון. בכתבתם זו, הכה רגישה למצב, הם מביעים את הרצון העז של בני נוער אלו להתגבר על המכשולים הניצבים בדרכם: משפחה לא מתפקדת. ילדות מורכבת במיוחד, לקויות למידה קשות שלא אובחנו ולא טופלו בזמן, התחברות לבני נוער אחרים ליצירת קבוצה בה קוד ההתנהגות שונה מהרגיל, מזלזל במכוון בכללים. בפרפרזה על משפטו המפורסם של טולסטוי מ-1887 ניתן לאמור כי במידה רבה, בני הנוער בשוליים אומללים, כל אחד בדרכו, וכל אחד מהם עומד בפני חסמים אחרים מרעהו.

יחד עם זאת, מביא עמו השיר גם את קולם של המבוגרים המבקשים לא לוותר, להתעקש ולהחזיק באמונה כי ניתן לשנות, כי אין מדובר בגזרת גורל. השיר מביא עמו את קולם של כל מי שתמיד מעדיפים את התקווה ואת המעשה על פני הציניות והאדישות. בחוברת שלפניכם תוכלו למצוא את ההתלבטויות, הקשיים, האתגרים ההרהורים והעזרעורים של אותם מבוגרים המכנהים כמורים בבתי הספר של רשת ברנקו וייס.

ואכן, לבתי הספר שלנו תפקיד חשוב ולעיתים מכריע בעיצוב התחושה של בני נוער אלו. לבתי הספר שלנו יש תפקיד משמעותי בהחזרת האמון במבוגרים ומשם לאפשר להם ולעזור להם לכבוש משעולים בדרך חזרה מהשוליים אל הדרך המרכזית בחברה. רבים מהמורים שלנו מחזיקים את אותו "שרביט קסמים" שנוצר מעבודה יומיומית, סיזיפית כמעט ופעמים רבות מתסכלת כל כך, היוצר, בסופו של תהליך את השינוי שאליו הם חותרים. הדרך מורכבת מיומיום של עבודה קשה, קשה עד מאוד. לעתים כשהיא מצליחה, התלמיד מצליח לכוון את מאמציו להתמודדות עם מטלות לימודיות, רגשיות וחברתיות, המשמשות במקרים אלה כתחליף של ממש לטיפול פסיכותרפי (מויאל 2018), דומה כי הגאווה הממלאה את לבם מאפשרת להם לנסות שוב ושוב ושוב.

מדרש נהדר מספר את סיפורו של מורה כזה, מורה לחיים - ר' שמעון בן איסי בן לקוניא:

הודמן רבי¹ למקומו של ר' אלעזר בן ר' שמעון.²

אמר להם:³ יש לו בן לאותו צדיק?

אמרו לו: יש לו בן,

וכל זונה שנשכרת בשנים, שוכרתו בשמונה.

הביאו,⁴

הסמיכו ב[תואר] רבי, ומסרו לר' שמעון בן איסי בן לקוניא, אחי אמו.

כל יום היה אומר:⁵ לעירי אני הולך.

אמר לו:⁶ חכם עשו אותך, וטלית של זהב פרסו עליך, ורבי קראו לך,

ואתה אומר לעירי אני הולך?!

אמר לו: נשבע אני! עזובה היא.⁷

כשגדל, בא וישב בישיבה של רבי.⁸

שמע⁹ את קולו, אמר: הרי קולו דומה לקולו של ר' אלעזר בן ר' שמעון!

אמרו לו: בנו הוא.

קרא עליו "פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם" (משלי יא, ל),

"פרי צדיק עץ חיים" - זה ר' יוסי בן ר' אלעזר בן ר' שמעון,

"ולוקח נפשות חכם" - זה ר' שמעון בן איסי בן לקוניא.

בבא מציעא דף פה, עמוד א (מתורגם מארמית).

1 רבי יהודה הנשיא, מאה שנייה לספירה (עורך המשנה). חברו (ומתחרהו) לשעבר של ר' אלעזר בנו של ר' שמעון בר יוחאי.

2 ר' שאלעזר בנו של רשב"י (ר' שמעון בר יוחאי הידוע).

3 לאנשי המקום שליוו אותו.

4 לקח רבי את בנו של ר' אלעזר מהרחוב ... והביאו לבית המדרש.

5 בנו של ר' אלעזר שנלקח בעל כורחו ממרחב חייו הקודם.

6 שמעון בן איסי, דודו והחונך האישי שלו.

7 העיר ממנה באתי.

8 בישיבה של רבי יהודה הנשיא, זה שהפקידו שנים קודם אצל שמעון בן איסי.

9 רבי יהודה.

רבי אלעזר זכה להותיר אחריו זרע קודש. שמחתו של רבי יהודה הנשיא למשמע הבשורה מתחלפת בתדהמה לשמע המשכה. בן חברו, עלם טוב רואי ויפה תואר עד מאד, הוא הנער הנחשק והנשכר ביותר בצדה האפל של העיר. מוכרות-גופן יוקרתיות מוכנות לשלם פי ארבעה משכרן בעד גופו. התדהמה הנמהלת בוודאי בעצב, מנותבת עד מהרה על ידי הנשיא לערוץ מעשי. הוא מחליץ את הנער מהעיר, מסמיך אותו לרבנות בהליך חריג ומזורז, ומפקיד אותו בידי דודו החכם, אחי אמו.

אך בכך אין די. פעולות מזוירות אינן יכולות באמת לשנות הלכי רוח והלכי התנהגות. לא קלים חיי של הנער במקומו החדש, יופיו מבוזבז לשווא בין כתליו של בית המדרש. לימודו אינו שגור והכתבים בם הוא קורא, נראים בעיניו זרים ומרוחקים מהחיים האמתיים המתרחשים בחוץ. יום אחר יום, עומד הוא למול יצרו הקורא לו לשוב לעירו ולאורח חייו הקודם, ובכל יום כמעט הוא נכנע להם ומבקש לשוב אליהם. קשה היא ההסתגלות לאורח החיים החדש, מלווה בתסכולים לא מעטים. כנער מתבגר, הוא מתנדנד בלי הפסק בין זהותו הישנה לנוכחית.

דודו ומורו, ר' שמעון, שסבלנות אין קץ נמסכת בליווי שלו את הנער שהתרחק מרחק כה רב מאביו, משדלו שוב ושוב: "תואר נתנו לך, וטלית של זהב פרסו על כתפך". כמו המורים שלנו המשדלים שוב ושוב את תלמידיהם - "הנה, ההזדמנות כאן וההצלחה ממש מעבר לפינה, נלווה אותך בלימודיך, נלווה אותך בצעדיך, נלווה אותך ויד ביד נצעד ונפצח, לפחות חלק מהקשיים שבהם אתה ניצב מול העולם". בנו של רבי אלעזר, כמו חלק מתלמידיו, מנסה בכל כוחו לסלול את דרכו חזרה אל המרכז. "אסיר מעליי לנצח את המחשבה הטורדנית הקוראת לי לשוב לדרכים הישנות, המוכרות והמפתות כל כך", הוא נשבע. לא תמיד הוא עומד בשבועתו זו, פעמיים הוא אכן חוזר אל עולמו הישן והמפתה. בסופו של דבר, היציאה מהעיר, התואר וההדר שניתנו לו, ובעיקר, ההוראה הממושכת והסבלנית של דודו עשו את שלהם. הנער נמצא בשל ללמוד תורה בישיבתו של ראש החכמים דאז, רבי יהודה הנשיא. קול לימודו, הנשיא בחלל בית המדרש, מגיע לאוזני רבי יהודה. רגש עז מציף את תודעתו ונפעם הוא קורא: "הקול קול אלעזר" ותוך כדי קריאתו זו היא מבין שמדובר בבנו של רבי אלעזר. מיד הוא קורא עליו את פסוקו של החכם ממשלי: "פרי צדיק עץ חיים". את חציו השני של הפסוק, "ולוקח נפשות חכם", הוא שומר כדי להכיר טובה למגדלו ומורו ר' שמעון בן איסי בן לקוניא.¹⁰

כמה חכמה יש בסיפור קצר זה, כמה אמונה ביכולת של מורה לחיים לשנות גורל, כמה אמונה שאפשר להחזיר בן נוער מהמקום הקשה שבו הוא נמצא. באחד מבתי הספר שלנו שאלו בני הנוער שוב ושוב: "מבחן הבגרות שאנחנו עושים בכיתה שלנו הוא כמו של האחרים?". תקווה וכמיהה מקופלים יחדיו במשפט זה. חשבו כמה אהבה ואמון ביכולתם של בני הנוער הביאה את המורים להביא אותם למצב זה של התמודדות עם בחינות בגרות "כמו כולם". כמה יכולת ליצירת דיאלוג אמתי של מורה-תלמיד שבו נשמר ביניהם הכבוד האמתי (מויאל 2018 בעקבות פאולו פריירה [1990]).

ובתוך זה, שוב ושוב, מהדהדת השאלה "הייתכן עולם ללא קצוות? מבנה גיאומטרי כזה שכל נקודה בו מרכזית והכרחית לקיומו? הייתכן בית ספר כזה? האם לשם צריך לשאוף?" דומה כי התשובה לעולם

תהה מורכבת. יחד עם זאת, עלינו, כמנהלים, כצוותי ניהול, ככאלה המובילים את ערכי החינוך בבתי הספר שעליהם אנו מופקדים, לנסות בכל כוחנו, בכל אמונותינו, בכל כוח רצוננו ובכל היכולת שלנו, להתגבר על מכשולי התסכול ולנסות להיות כרבי שמעון בן איסי בן לקוניא - לקחת נפשות בחכמה. לא תמיד נצליח, לא מעט פעמים ניכשל, אך אנו חייבים להתמיד בניסיונות, לפתח עוד ועוד את יכולותינו ללמד ולחנך במצבים אלו, למתוח את גבולות האפשר בבית ספרנו, ולדעת, שגם אם נכשלנו, ננסה שוב, מחדש, בפעם הבאה.

החוברת שלפניכם מתבוננת בשאלות האלה, עמן אנו מתמודדים בבתי הספר שלנו, באמצעות סיפורים אישיים של אנשי ונשות חינוך הפועלים בהם. הפעם ביקשנו מהם לשתף אותנו במחשבות על הקצה: על ילד שמוצא עצמו מחוץ לזרם המרכזי של בית הספר ונדחק לשוליים, על אנשי חינוך המבקשים להבין מה אפשר לעשות אחרת כאשר הם פוגשים אותו שם, על הניסיון להבין מה בבתי הספר שלנו מייצר קצוות, ומה בהם מאפשר, לפחות לעתים, לרקום תלמידים אלו מחדש פנימה.

בחרנו הפעם להביא בעיקר סיפורים אישיים, כאלה שיהדהדו לנו, הקוראים, את עצמנו, את תלמידינו, ואת מרחב הבחירה והפעולה שלנו. סיפורים שבהם התשובה אינה יכולה להיות תיאורטית, ויחד עם זאת, דומה שהם נשזרים זה בזה לכדי חכמת המעשה; סיפורים אישיים שבהם מהדהדות השאלות הגדולות; סיפורים הנטועים בתוך ההתלבטויות, הניסיונות והבחירות היומיומיים של כל אחד מאתנו. תודה לכל הכותבים על ההזדמנות לעצור ולחשוב דרך המלים שלכם. תודה לכל הכותבים שאפשרו לנו להציץ לתוך עולמם.

וכשאני רואה את כל המקצועיות והיצירתיות המושקעים במאמצים אלה, אני מבינה שתפקידי, יחד עם כלל חברי המטה של הרשת, הוא להיות אלה האוספים את הדרכים השונות ומעבירים אותן מבית ספר לבית ספר. לא כדי לשכפל את בתי הספר - אלה שונים זה מזה, אוכלוסייתם שונה, התמודדותם שונה וצוותם שונה. אך בצד זה, יש בכך יכולת למידה הדדית שהיא כה חשובה למפלסים דרכם.

ד"ר נעמה אזולאי

מנהלת חינוכית, רשת ברנקו וייס

מקורות

מויאל, חיים (2018). פדגוגיה טיפולית: השכלה מעוררת תקווה לבני נוער במצבי סיכון. ירושלים: גף פרסומים, משרד החינוך.

פריירה, פאולו, עם שור, איילה (1990). פדגוגיה של שחרור: דיאלוגים על שינוי בחינוך. תל אביב: מפרש.

תלמידי גולן-קצרין במסע כומתה עם סיירת גולני. צילום: דוראל קדם

תלמידי ברנקו וייס מרום הגליל מפעילים תחנת רדיו בית-ספרית. צילום: דורון יניב